

JÁNOSI ZOLTÁN

„HOLD, VÍZ, ÉJ METSZÉSPONTJÁBAN”

Oláh János emlékezete

■ 2016. július 25-én Oláh János költő, író, 1994-től a *Magyar Napló* folyóirat főszerkesztője évek óta tartó kezelése, végső sikerre nem vezető műtéti beavatkozások után Budapesten elhunyt. Amikor már nem volt mozgásképes, előbb kórházi, majd otthoni betegágya köré hívta munkatársait, barátait, a hozzá közel álló alkotókat. Pontosan igazolta ekkor is az összegyűjtött versei összefüggésében Alföldy Jenőtől megalkotott személyiségportrét: „énképe szerint mintha egyik utolsó egyede volna a régi, a történelmi és kulturális magyarságnak, a vidéki – paraszti és kisiparosi – társadalomnak. E hagyományban erkölcsi és összetartó erő rejlik...” Az író-szerkesztő világtól történt búcsúzása utáni napokban az irodalmi és közéleti lapok, az internetes fórumok, az auditív és a vizuális médiumok mint a 20. század és a 21. századélok egyik kiemelkedő formátumú irodalmi alakjától köszöntek el tőle, s értékelték munkásságát. Az idősebb nemzedékek Oláh Jánost tisztelő alkotói, szerkesztői és irodalomszervezői a számukra is rengeteg erőt adó szerző- és küzdőtársat méltatták, a fiatalok az őket gyakori hátraszorítottságukban, elesettségükben is talpra segítő és a sors kihívásaira személyiségével példát mutató embertől vettek búcsút.

Az író életútjának pontosabb ismertetése, pályája fontosabb fordulópontjainak felidézése erős tanulságokkal szolgálhat a távlatosabb utókornak is egy nehéz történelmi időben a küldetéséhez hű ember és alkotóművész sokakra ható példázatáról. Oláh János 1942. november 24-én született a Somogy megyei Nagyberkiben, ahol hároméves koráig nevelődött, s amely falu – szüleinek Soroksáron történt végleges letelepedése után is – még hosszú évekig a legerősebb élményformáló otthona lett. Édesanyja, Nagy Etel és édesapja, Oláh János munkások voltak, nagyapja, Nagy Ferenc pedig a lakóhely kovácsa, akinek műhelye a dolgos falu egyik középpontjává lett, s Oláh Jánost már gyermekkorában emberek és embertípusok tucatjaival ismertette meg. Itt és a házhoz tartozó földeken szerette meg a természetet, a munkát, a fizikai erőfeszítést és a földből élő emberek és a vidéki kismesterek szokásait, léttörvényeit, moralitását, életük történeteit is. Ezek a motívumok később számos művének – verseknek és prózai alkotásoknak – az alapvető formáló bázisává lettek. Soroksáron a nagyvárosi peremlét és a háború utáni községnek – a svábok jelentős részének kitelepítése következtében kialakult – emberi összetettsége (oda telepített székelyek, beköltözött magyarok, illetve az ott maradt svábok) és az iskolaévek alakították tovább tapasztalatait, amelyeknek legmeggrázóbb élménye, a költő tizennégy éves korában, az 1956-os forradalom és szabadságharc volt. A fővárosba és környékére betörő szovjet csapatok rombolása, a fiatal fiúnak egy életveszélyes helyzetből való kikerülése, a halottak látványa, a romok bejárása, majd az osztálytársaktól, az ismerősöktől hallott tragikus elbeszéléstörödékek katartikusan szembesítették a történelmi idővel és az ember antropológiai természetével, s jelentettek fordulópontot világlátásában.

A Képzőművészeti Gimnáziumban, Budapesten 1957 és 1961 között töltött diákévek egyszerre mélyítették el vizuális tehetségét és általánosabb, lét-

értelmező érzékenységét, s fordították – az élete végéig erős hűrként a lelkében rezgő képzőművészeti tudás és vonzalom mellett – végérvényesen az irodalom, elsőként a lírai költészet irányába. Első irodalmi orientációit a gimnázium könyvtárában dolgozó Varga Magda és férje, Varga Domokos segítették, s első versei is középiskolás tanulmányai idején (Földesi József támogatásával) jelentek meg. A parasztvilág átalakításának gyötrelmes és kiáltó módon erőszakos kommunista, majd szocialista eltorzításáról a Nagyberkiben és a környékén hallott történetek, 1956 lázadóinak, egyszerű embereinek és brutális leverésének az emléke, az ezzel kapcsolatos személyes sorsélményei, a Soroksáron látott, hallott és az őt körülvevő emberek viselkedésén, emlékein, elbeszélésein átszűrt történelmi tapasztalathalmaz, a Rákosi-diktatúra embertelen, nyílt erőszakossága, majd 1956 után az új jelszavakkal a régi zsarnokság alapelveit őrző politikai berendezkedés mind erősebbé érlelték benne azt az elhatározást, hogy a művészet, az irodalom erejével forduljon szembe a rendszerrel; s ezen az alapzaton határozza meg önmaga alkotói törekvéseit is. A fiatal Oláh János teljes létét a hamis világgal szemben álló költői önkifejezés s a szabad történelemértelmezés koordinátái közé ágyazta.

Mindezeknek az elhatározásoknak a megvalósítására 1961 és 1966 között az ELTE magyar–népművelés szakos hallgatójaként nyílt meg a lehetősége. Az egyetemen néhány év alatt – az 1956-ban földre tört nemzet történelmét és közérzetét annak valós vektorai között és új poétikai hangon elemezni akaró, a létet és jövőképét az egyetemes emberi mércék és az ontológia síkjáról egyaránt felmérő – és közös verseskötetre szervezkedő – évfolyamtársak (Kiss Benedek, Péntek Imre, Rózsa Endre, Utassy József, Mezey Katalin) és a hozzájuk csatlakozók (Győri László, Konczek József, Kovács István,) vezéregyéniségévé vált. A kiadásra 1966-ra előkészített kötet az ő egyik verscímét – *Elérhetetlen föld* – írta a nemzedéki antológia fedőlapjára. A könyv megjelentetéséért a rendszerrel vívott küzdelemnek is élharcosává lett. Ebben a három évig tartó és sokáig kilátástalannak tűnő viaskodásban csak tovább szilárdult benne a meggyőződés, hogy a Kádár-rendszer társadalmi-politikai-kulturális és az oktatást s a történelemértelmezést a maga ideológiája szerint szelektáló működésével s intézményeivel a kultúra frontján való markáns szembefordulása a leghelyesebb út, amit fiatal értelmiségiként tehet. A kor által felkínált szerepeket, amelyek politikai idomulást vagy legalábbis lojalitást vártak volna el cserébe, sorra visszautasította, noha korán felismerte azt is, hogy mindezzel – további, hosszan tartó, emésztő küzdelmekbe bocsátkozva – teljes sorsának a perifériára sodródását s művészi kiteljesedése folyamatos akadályoztatását is előidézheti. E felismerései és meggyőződésének mélyről származó vektorai alapján hárította el – a képességeit egyébként világosan felismerő, ám annak útját a társadalom által felkínált világképi úton egyengetni kívánó – munkahelyi ajánlatokat is. Radikális szembefordulása és kitartó viaskodása a fennálló társadalommal ezt a küzdelmét a nála idősebbek közül Nagy Lászlóéval, Csoóri Sándoréval és Kósa Ferencével, közelebbi nemzedéktársai közül pedig leginkább Buda Ferencével, Ratkó Józsefével, Petri Györgyével és Nagy Gáspáréval rokonítja. A végül 1969-ben – Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István és Váci Mihály ajánlásai után Darvas József közreműködésével – megjelent *Elérhetetlen föld*nek a többéves kálvária ellenére is (ráadásul a rendszer kultúrpolitikájának segítségével addigra sürgősen összetákolta *Első ének* és *Költők egymás közt* című antológiákkal szemben) elért átütő sikere után a hatalom többszörösen is visszaütött a fiatal költő alkotói törekvéseire és további irodalomszervező kísérleteire. Sajat első kötete kiadását (*Fordulópont*) évekig (1972-ig) odázta, a Mezey Katalinnal s néhány más társával *Kísérlet* címmel, 1970-től – a Budapesthez képest ugyan az Isten háta mögötti Vaján – kiadni

szándékozott lapot, annak közvetlenül megjelenése, az első három szám megszerkesztett és 200-200 példányban sokszorosított anyagának elkészülése után betiltotta, a kiadást szervező vajai múzeumigazgatót, Molnár Mátyást súlyosan megfenyítette, Oláh János további munkahelyi elhelyezkedéseit pedig akadályozta. Az egyetem elvégzése után (1966) a fiatal író előbb (1968-ig) a könyvterjesztésben dolgozott, 1968 és 1970 között pedig a Csepeli Munkáshon népművelőjeként, innen történt elbocsátása után egy évig (1970–1971) szabadfoglalkozásúként tevékenykedett. Végül – 1972-től jó húsz éven át – (a Testnevelési Főiskolán 1971 és 1972 között megszerzett oklevele alapján) cselgáncsedzőként kényszerült dolgozni. 1971-ben a költő házasságot kötött korábbi egyetemi hallgatótársával, a *Kilencek* költőjével, Mezey Katalinnal. Ettől az évtől már a család keretei között, két, a kor politikájához, kultúrájához mérten gyökeresen más elveket valló személyiség baráti, érzelmi és szellemi szövetségének felhajtóerején s rövidesen három gyermekkel is e családban (János 1971-ben, Katalin Kinga 1974-ben, Mátyás László pedig 1975-ben született) küzd tovább Oláh János – és vele vállvetve felesége – részben saját irodalmi terveik megvalósításáért, részben a kommunista-szocialista irányzékhoz képest másképpen gondolkodó teljes magyar irodalomért.

A hatvanas és hetvenes évek fordulójától kezdve Oláh János minden egyes új műnemi, műfaji próbálkozását, irodalomszervező vagy más irodalmi vállalkozását a fennálló hatalom (és annak kulturális, morális, történelemértelmező és politikai akarata) elleni radikális kritika s az egész kor újraértelmezését követelő gondolati rend határozta meg. Az alig harmincéves férfi rendkívül tudatosan, műfajok sorozatában s mindhárom általa művelt műnem területén és egyéb (műbírálati, közéleti, esszéisztikus) írásaiban – azaz több szinten is – valóságos irodalmi frontot nyitott az országot uraló ideológiai erőkkel szemben. Ez a tudatossága nemcsak a rendszerváltásig tartó következetes sorsvállalásban teljesedett ki, hanem a Kádár-kor maradványaival, lappangó továbbélésével birkózva 1989 után is folytatódott. A kora álságai ellen frontálisan lázadó alkotói magatartás – annak teljes linearitásában – áthatotta a szerző költészetét (*Fordulópont*, 1972; *Jel*, 1981; *Nagyító fény*, 1991; *Por és hamu*, 2002; *Belső tükör*, 2014); széleskörűen nyílt ki a *Közel* (1977) és a *Visszatérés* (1979) című regényeiben, majd *Az Örvényes partján* című novellafüzéréstől (1988) megszületve a valóságos lappangó regényt képező elbeszélésköteteiben (*Vérszerződés*, 2001, *Száműzött történetek*, 2011) s *Az örült* címet viselő kisregényében (1983) is.

A *Fordulópont* (1972) című első kötetétől (az *Elérhetetlen föld*ben közölt tizenégy verse után) átfogóbban ismertté lett lírája sokféle örökséget: avantgárd és népköltészeti hagyatékot, az új és az elvonatkoztatató tárgyiasság képleteit, a többaspektusú szerepköltészet vonásait, a groteszkre és az abszurdra is érzékeny polifon líráképzés módszertani jegyeit, az életközelség, a történelem- és jelenanalízis s a filozofikus hajlam hatásait ötvözi. A természetlíra, a családversek, a szerelmi költészet, a (történelmi és kortárs) portrédarabok és az elégikus, epigrammatikus s a dalformát képző élmények és hangok (majd később az önmagára vonatkozó könyörtelen lélekelemzés) mellett is fő témaként viseli magában a diktatúra konzekvens támadását, kritikáját, romboló erőinek és mindezek romboló nemzeti hatásának felmutatását. A drámaírással a fiatal író komolyabban már az *Elérhetetlen föld* évétől, 1969-től kísérletezik. *Kenyérpusztítók* című darabját az Egyetemi Színpad, Ruszt József rendezésében már 1971-ben előadja. Későbbi drámája, a debreceni színház pályázatára benyújtott *A mi lányunk* (1977–1993) viszont nem kap színpadot, Bucz Hunor rendezésében *Az európai vőlegény* címmel csak jóval a rendszer-változás után, 2005-ben, a Térszínházban láthatja a közönség. „Az Egyetemi

Színpad és a Térszínház bemutatói között harminc év telt el” – emlékezik később a szerző. Kizárólag a Sumonyi Zoltán által irányított Rádiószínház adott teret műveinek, ott három hangjátéka, az *Utazás* (1969–1975), *Az ember* (1970–1993) és a *Kis Károly* hangzottak el. Drámái és hangjátékai kötetben csak 1993-ban s hiányosan jelentek meg (*Kenyérfuszítók. Színművek és hangjátékok*). A *Közel* című, 1976-ra már megírt hatalmas, egyszerre lirizált, dokumentatív és társadalomkritikai regényfolyama („fejlődésregénye”) „kiadói megfontolásokból” csak két részre szabdalva a *Közel* (1977), majd a *Visszatérés* (1979) című kötetekben látott napvilágot. A mű a francia „új regény” és főképpen Proust s Krúdy prózaalkotó tudását a *Számadást* író Veres Péter s más népi írók föld-, nemzet- és vidékszeretetének vonásaival ötvözve hoz létre a magyar próza szemléleti fordulata határkövének tekintett időszakban (lásd Esterházy Péter *Termelési regény*, [1979] című alkotását és más írók szintén e fordulatba illeszkedő munkáit) kivételes prózatechnikájú alkotást. A könyv 1956-ot a nemzeti krízis, a fájdalom, az elesettek iránti együttérzés és a szovjet fegyverekre telepedő hatalom valódi természete felől szemrevételezi. E jórészt értetlenül fogadott nagyregénye után a füzérré alakított (s *Az Örvényes partján*, 1988; a *Vérszerződés*, 2001 kötetében kiadott, majd a *Száműzött történetek* 2011-es válogatott és kibővített anyagában összefoglalt) novellasorozatában, e csaknem „második” nagyregénnyé összeálló elbeszélés-összegben a magyar paraszti világ kíméletlen megtöréséről, értékeinek vak szétrombolásáról, az ebben a világban élők pusztító megalázásáról ad – mindaddig alig hallott nyíltsággal és a lokális történésekre koncentrálva is a teljes nemzeti folyamatra kisugárzó összegzésben – képet. A novellasorozatban, amely Oláh János elbeszéléseinek jó háromnegyed részét teszi ki, a magyar parasztság és a falu tönkretételének folyamata a negyvenes évek második felétől 1956-ig, sőt egyes hatásaiban még tovább, a hetvenes-nyolcvanas évekig is kiterjedően, panorámaszerűen és lényegsűrítően nyilatkozik meg.

A *Közel* és részben a drámák s a versek kiáltó és tudatosan a költőt izoláló szándékú kritikai visszhangtalansága vagy meg nem értettsége és a személyes életvitel nehézségei, a jövőkép bizonytalanságai az alkotót az egyre mélyebb lelkiismereti krízis örvényeibe sodorják. Ennek a megrázkódtatásnak főképpen a költő lírája lesz a megnyilatkozási területe, noha a kommunizmus-szocializmus világába (mint riasztóan rideg társadalmi térbe) kivetett embernek a szorongásáról, idegenségléményéről és küszködéseiről – önéletrajzi elemeket s a saját sorsérzékelés jegyeit is felhasználva – az *Őrült* című kisregényében (1983) énképtükrözően is számot ad. Az alkotó, irodalmi életet szervező, lapszerkesztő és novellaírói tevékenységén ugyanakkor ennek a versekben riasztóan tükröződő válságnak nincsen semmi nyoma. Az 1989-től irodalmi kiszorítottságukra és perifériára száműzésükre feleségével közös válaszként adott és együtt szerkesztett Remetei Kéziratok 1994-ig kiadott számai a hajthatatlan, a nem csüggedő akarat mellett a költő műfordító, interjúkészítő és képzőművészeti, valamint irodalmi esszéírói képességeiről is eleven erővel adnak számot.

A rendszerváltozás után az újjászületésére esélyt kapott Magyarország öröme és a hirtelen a nemzet fölé sűrűsödő új kérdések, létgondok ismét csak küzdelmekre s új szellemi erők, gondolatok és tettek szervezésére ösztönözték. A rendszerváltozás évében, 1989-ben alapított s 1994-re máris a megszűnés veszélyének peremére sodródott havi irodalmi lapnak, a Magyar Írószövetség *Magyar Napló* című orgánumának a főszerkesztői megbízatását, mint az újabb népi és nemzeti elkötelezettségű, társadalmelemző irodalomnak kibontakozási lehetőséget nyújtó lapnak gondozását – az Írószövetség akkori elnöke, Tornai József kérésére – ezért vállalja el. Páratlan – ám erőit a szépírói alko-

tástól ismét csak elvonó – energiákat fordít a folyóirat életben tartására, anyagi forrásainak biztosítására. S néhány év megfeszített munkájával nemcsak sikerre viszi a folyóirat ügyét, hanem – miközben számos idősebb alkotó lesz a *Magyar Napló* állandó vagy gyakori munkatársa – a fiatal irodalom jelentős műhelyét is kialakítja körülötte. A fiatal s elsősorban az addig háttérbe szorított, a mindenkori társadalmi valóságot analizáló és az újabb népi szemléletű irodalom támogatására, valamint a fehér foltokat feltáró hazai történelemértelmezés könyvkiadásának megsegítéséért megalapítja (a Remetei Kéziratok megjelentetése és a KÉZirat Kiadóban szerzett tapasztalatai nyomán) a Magyar Napló Kiadót. Kiváló kapcsolatokat ápol a hasonló felfogású írók mellett a nemzeti történetírást korszerű szempontok alapján megközelítő történészekkel, különösen a Szakály Sándor által vezetett Veritas Történetkutató Intézettel, a képző- s más művészeti ágak intézményeivel, szervezeteivel, személyiségeivel, így a magyar alkotóművészek Hóvári János által irányított átfogó szervezetével (Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság), valamint a magyar és az egyetemes kitekintésű folklorisztika és egyes tudományágak (irodalom-, zene- s egyéb művészettudományok) képviselőivel. A Magyar Napló Kiadó számos művészeti és tudományág területén bocsátja ki könyveit. Mind a folyóirat, mind a kiadó eleven fórumává válik a határon túli magyar irodalmaknak, egyes tudományoknak (zeneművészet, néprajz, irodalomkutatás, vallástörténet) is. A kiadó vezetőjeként, feleségével létrehozza a kis kiadókat érdekvédelméért a Könyves Szövetség nevű, a mamutkiadókkal szemben ezek érdekeit támogató szervezetet. Alapítója és elnöke lesz (1995 és 2008 között) a határon túli magyar lapok támogatását koordináló FOKUSZ Egyesületnek is. Létrehozza a Magyar Napló Kiadó könyvesboltját. Számos irodalmi szervezetben lát el feladatokat, így a Magyar Írószövetségben, de állandó résztvevője és szereplője a Tokaji Írótabornak, a nagyváradi Partiumi Írótabornak. A *Magyar Napló*, majd a 2012-ben a folyóirat testvérlapjaként alapított, az elsüllyesztett magyar irodalom nagyjait reprezentatívan és újszerűen bemutató *Irodalmi Magazin* főszerkesztőjeként, ezek megismertetése és népszerűsítése érdekében, folyamatosan járja az országot és a határon túli magyarok lakta területeket. A 2010-es években e munkái közben látnak napvilágot átfogó életműkötetei: elsőként a *Száműzött történetek* novellagyűjtemény (2011), majd a *Belső tükrök* című verseskötet (2014) és a *Közel* teljes és átdolgozott anyaga (2014).

A magyar irodalom, kultúra egyre jobban felismeri és értékeli a jó ügyekért fáradhatatlanul cselekvő, azok feladását sohasem fontolgató személyiségének fontosságát. Az első elismerések (Móricz Zsigmond ösztöndíj, 1974, 1977; SZOT-ösztöndíj, 1979) és kitüntetések (Greve-díj, 1992; József Attila-díj, 1994, A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje, 1994) után 2009-ben Bethlen Gábor-, 2012-ben Arany János- és Márai Sándor-díjban részesül, 2014-ben a Magyarország Babérkoszorúja díjat kapja meg. A Magyar Művészeti Akadémia tagjává választja. Családjában is – mintegy kárpótlásként a félreszorítottágban töltött évtizedekért – egyre jobban kiteljesedik életcéljainak értelme és szépsége. „Tündéri körben élt – fogalmazta meg Szokolczay Lajos –, hiszen felesége és három gyermeke is a művészet megannyi válfajában alkottak kiválót.” Felesége – költőként, prózaíróként, kiadóvezetőként is – szintén a magyar irodalom megbecsült alkotója; mindhárom gyermeke művész lesz: legidősebb fia, Lackfi János néven költő, író és műfordító, Katalin leánya szobrászművész, Mátyás fia festő-, szobrászművész, mindketten szakírók is; unokái, sőt dédunokái születnek. Oláh János irodalmi életet szervező munkássága – ahogyan teljesebb életműve is – nemcsak a *Magyar Naplót* vagy csak a népi és a nemzeti irodalmat, hanem a teljes magyar irodalom felvirá-

goztatását is szolgálta. Minden lehetséges fórumon felszólalt az irodalom jobb hazai életfeltételeiért, az írók és az olvasók védelméért. Ezért hozta létre 2002-től a Magyar Napló Kiadó által folyamatosan megjelentetésre kerülő *Az év versei*, *Az év novellái*, valamint *Az év esszéi* (időközben szünetelő) sorozatot, 2010-től a „Hajózzon a magyar irodalommal” elnevezésű, a könyvheti műveket népszerűsítő és az alkotókat egymáshoz még közelebb hozó, egymással megismertető hajóútprogramot, valamint – közösen a Magyar Írószövetséggel és MTVA-val – (Tornai Szabolcs javaslataira is támaszkodva) a tizenkét órás költészet napi bemutatkozásokat, a Magyar Rádió által teljes egészében közvetített Versmaraton programot.

Még négy éven át tartó és egyre súlyosodó betegségét is, élete utolsó hónapjáig, az írói küldetésének alárendelve viselte. Csak műtétei, lábadozásai kötötték a kórházi vagy az otthoni ágyhoz. Újra és újra erőre kapó napjait, óráit a szerkesztőségben vagy az Írószövetség feladatain dolgozva töltötte. Utolsó erejével szerkesztette meg a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának *A szavak lélegzete* című, reprezentatív versgyűjteményét. Részt vállalt a „Támadó tűz voltunk”. *Magyar költők, írók az 1956-os forradalomról* című antológia szerkesztői létrehozásában is. Betegágyn barátainak, szerkesztőtársainak, irodalmi tanítványainak továbbadta javaslatait, megnevezte a legfontosabb és követendőnek tartott írói, kiadói és lapszerkesztési irányokat. S ő, aki a Kilencek egyik meghatározó tagjaként, Nagy László szavaival „a torkon vágott forradalmak dacát és pirosát viselte” léte legerősebb emblémájaként egész életében, búcsúzásakor – szépirodalmi életműve mellett – a diktatúrában sohasem remélt, de később sem egyszerűen megvalósított, erős intézményrendszert hagyott – középpontjában a *Magyar Napló* folyóirat szellemiségével és a Magyar Napló Kiadóval – örökségül az utókorra. S vele a forradalmak örök pirosát, amely ott tükröződött szellemi örököseinek lelkében a gyász legfájdóbb óráiban is.

